

Ігор КОРЕЩУК,

orcid.org/0000-0001-6489-5040

доктор теології,

завідувач кафедри філософії, теології та історії церкви
Українського адвентистського теологічного інституту
(Буча, Київська область, Україна) pastordmin@gmail.com

Денис ШПАК,

orcid.org/0000-0003-0545-6560

кандидат історичних наук,

доцент кафедри філософії, теології та історії церкви
Українського гуманітарного інституту
(Буча, Київська область, Україна) szpakdenys@gmail.com

ЕСХАТОЛОГІЧНІ ІДЕЇ У КНИГАХ МАЛИХ ПРОРОКІВ

У статті досліджено есхатологічні уявлення, які присутні у книгах малих пророків. Розглянуто день Господній, роль Святого Духа, тему благословення, та суду у контексті есхатологічної перспективи. З'ясовано, що малі пророки часто згадують про день Господній, який стане покаранням для неслухняного народу, який поклоняється ідолам і відступив від істинного Бога. Згідно з текстами Малахії – день Господній виступає днем оновлення та відновлення долі тих, хто боїться Господа і знищення тих, хто відкинув Його. Особлива увага зосереджена на окремих есхатологічних текстах у книзі пророка Малахії, а саме видінню відновлення, яке включає країну достатку, духовного посланця, праведників, які насолоджуються миром та зціленням, а також оновлений храм. Книги малих пророків містять фрагменти есхатологічної картини, які, як пазли, потрібно спочатку скласти, щоб зрозуміти про що йдеться. Моральний стан народу Божого хвилює пророків, тому вони часто згадують про «той день» (Зах. 14:9) або про «ті дні» (Йоїл. 2:29), коли грішники, які відкинули Божий Закон, понесуть справедливе покарання. У процесі дослідження проаналізовано основні есхатологічні тексти, що зустрічаються в дванадцяти книгах малих пророків, їх значення та посліл, а також особливу увагу автори приділяють книзі пророка Малахії. З'ясовано саме поняття есхатології, яке в систематичному богослов'ї є всеосяжним і теоретичним, а щодо малих пророків його значення звужується. Не завжди легко ідентифікувати, які саме тексти є есхатологічними, що створює особливі труднощі та майже виключає систематизуючий підхід до цієї теми. Незважаючи на це, есхатологічна перспектива в книгах малих пророків має своє місце і виражається у застереженнях та оголошенні задумів Бога, які стосуються долі Ізраїлю та всього світу під час настання дня Господнього. У статті з'ясовано природу пророчого послання. Враховуючи, що розуміння закону і завіту є основою послання всіх пророків, то більшість пророцтв є об'явленнями про швидке виконання наслідків порушення завіту, а також про благословення, які чекають на народ, якщо він повернеться на Божий шлях і виконуватиме Його закон. Незважаючи на те, що біблійна есхатологія не показує весь ланцюжок зв'язків між етапами руху світу до свого кінця, вона все ж таки передбачає теологічну спрямованість історії та лінійне розуміння часу. Бог наполягає на тому, що сценарій, який міститься у видінні, після подолання низки есхатологічних фаз, точно здійсниться, реалізуючи Божу програму історичних подій.

Ключові слова: есхатологічні ідеї, малі пророки, Старий Завіт.

Igor KORESHCHUK,

orcid.org/0000-0001-6489-5040

Doctor of Theology,

Head of the Department of Philosophy, Theology and Church History
Ukrainian Adventist Theological Institute
(Bucha, Riv region, Ukraine) pastordmin@gmail.com

Denys SHPAK,

orcid.org/0000-0003-0545-6560

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Philosophy, Theology and Church History
Ukrainian Institute of Arts and Sciences
(Bucha, Kyiv region, Ukraine) szpakdenys@gmail.com

ESCHATOLOGICAL IDEAS IN THE MINOR PROPHETS

The article examines the eschatological ideas present in the books of the minor prophets. The day of the Lord, the role of the Holy Spirit, the theme of blessing and judgment are considered in the context of the eschatological perspective. It

was found that the minor prophets often remember the day of the Lord, which will be a punishment for the disobedient people who worship idols and have apostatized from the true God. According to the texts of Malachi, the day of the Lord is the day of renewal and restoration of the fate of those who fear the Lord and the destruction of those who rejected Him. Particular attention is focused on individual eschatological texts in the book of the prophet Malachi, namely the vision of restoration, which includes a country of abundance, a spiritual messenger, the righteous enjoying peace and healing, as well as a renovated temple. The books of the minor prophets contain fragments of the eschatological picture, which, like puzzles, must first be composed in order to understand what is at stake. The moral condition of God's people worries the prophets, so they often remember "in that day" (Zech. 14:9) or "those days" (Joel 2:29) when sinners who have rejected God's Law will suffer a just punishment. In the course of the study, the main eschatological texts found in the twelve books of the minor prophets were analyzed, their meaning and message, and the authors pay special attention to the book of the prophet Malachi. The very concept of eschatology, which in systematic theology is comprehensive and theoretical, has been clarified, while its meaning narrows in relation to the minor prophets. It is not always easy to identify exactly which texts are eschatological, which creates particular difficulties and almost precludes a systematizing approach to this topic. Despite this, the eschatological perspective in the books of the minor prophets has its place and is expressed in reservations and announcements of God's plans regarding the fate of Israel and the whole world during the coming of the day of the Lord. The article clarifies the nature of the prophetic message. Given that an understanding of the law and covenant is the basis of the message of all prophets, most of the prophecies are revelations about the imminent fulfillment of the consequences of breaking the covenant, as well as about the blessings that await the people if they return to the way of God and keep His law. Despite the fact that biblical eschatology does not show the entire chain of connections between the stages of the movement of the world to its end, it still assumes the theological orientation of history and a linear understanding of time. God insists that the scenario contained in the vision, after overcoming a number of eschatological phases, will definitely come true, realizing God's program of historical events.

Key words: eschatological ideas, minor prophets, Old Testament.

Постановка проблеми. Це дослідження присвячено аналізу есхатології малих пророків. У цей час юдеї продовжували проголошувати пророчу звістку, а також перебували в очікуванні реалізації Божих планів, що стосуються їхнього суспільства та приходу довгоочікуваного Спасителя світу. Слід зазначити, що центральною рисою послань пророків є есхатологія, що робить цю тему особливо актуальною та цінною. Ми розглянемо день Господній, роль Святого Духа, тему благословення, суду та багато інших у контексті есхатологічної перспективи. Якщо Єремія переважно зосереджує свою увагу на плачі, Ісаїя – на Сіоні, Єзекїїль – на славі, то малі пророки часто згадують про день Господній, який стане покаранням для неслухняного народу, який поклоняється ідолам і відступив від істинного Бога. Згідно з текстами Малахії – день Господній виступає реальністю одночасно сьогодення і майбутнього, днем оновлення та відновлення долі тих, хто боїться Господа і знищення тих, хто відкинув Його. Ми приділимо особливу увагу аналізу окремих есхатологічних текстів у книзі пророка Малахії, а саме видінню відновлення, яке включає країну достатку, духовного посланця, праведників, які насолоджуються миром та зціленням, а також оновлений храм.

Другий прихід чи кінець часу – це одна з найважливіших тем старозавітної есхатології, але так склалося, що книгам малих пророків – від Осії до Малахії – дослідники приділяють не так багато уваги, фактично ці книги є периферійною областю біблеїстики. Обговорюючи, підтверджуючи або обґрунтовуючи центральні теми Старого

Завіту, дослідники рідше звертаються до малих пророків, а середньостатистичний член церкви неясно уявляє, про що там йдеться. У той же час, книги малих пророків досить складні для розуміння, оскільки містять фрагменти есхатологічної картини, які, як пазли, потрібно спочатку скласти, зрозуміти, про що йдеться або про яку частину картини, а потім уже тлумачити. Незвичайні деталі, які не піддаються поверхневому, буквальному розумінню, вимагають уважного аналізу.

Жахливий моральний стан народу Божого хвилює пророків, тому вони часто згадують про «той день» (Зах. 14:9) або про «ті дні» (Йоїл. 2:29), коли грішники, які відкинули Божий Закон, понесуть справедливе покарання. Ці застереження мали пробудити свідомість людей, адже день Господній є вирішальною історичною подією, початком нового творіння. Відповідно до тексту Амоса 4:13, Бог є Творцем і Паном історії Землі, що веде її до логічного кінця. У попередньому вірші пророк пише: «Приготуйся до зустрічі Бога твого, Ізраїлю», таким чином закликаючи до покаяння та узагальнюючи пророчий ключ. Також Софонія на початку другого розділу закликає Ізраїль «стягнути Господа», проте народ залишається байдужим до заклику та продовжує йти грішним шляхом.

У процесі дослідження ми спробуємо проаналізувати основні есхатологічні тексти, що зустрічаються в дванадцяти книгах малих пророків, спробуємо зрозуміти їх значення та посліл, а також приділимо особливу увагу книзі пророка Малахії, адже вона знаходиться на кордоні і плавно приводить нас до Нового Завіту, де безліч пророцтв

здійснюються, а біблійна есхатологія отримує свій розвиток.

Елемент майбутнього в есхатологічних текстах тісно пов'язаний з тим, що передує йому, розчищає шлях до його точного здійснення. За словами Вана Гемерона, нова ера містить елементи нерозривності з попередніми, водночас, як не дивно, містить елементи розриву, адже Бог підтверджує, що Він збирається виконати Свої обітниці у значно більшому масштабі, ніж ми собі можемо уявити. Склавши всі есхатологічні мотиви у пророцтвах малих пророків, ми отримуємо такі підтеми: відновлення Землі, знищення зла, покарання порушення Божого закону, роль Святого Духа, події, що передують кінцю тощо.

Виклад основного матеріалу. Есхатологічною темою, зачепленою пророком Йоїлем, є вилив Духа Святого, який традиційно асоціювався з особливими благословеннями і мудрістю, якими володіли духовні лідери народу. Виходячи із контексту свого часу, а це приблизно перша половина VIII ст. до н.е., Йоїл спрямовує погляд на події, які відбудуться наприкінці часу. У другому розділі пророк говорить про рясно вилити Духа: «І буде після того, виллю від Духа Мого на всяке тіло, і будуть пророкувати сини ваші та дочки ваші; старцям вашим будуть снитися сни, і ваші юнаки бачитимуть видіння. І також на рабів і на рабинь у ті дні виллю від Духа Мого» (ст. 28-29). Цікаво, що пророк навіть встановлює часовий проміжок для цієї події, яка характеризуватиме незвичайні космічні явища (місяць буде подібний до крові, а сонце затьмариться). Виходячи з наступних двох віршів, ми розуміємо, що попередні «кров, вогонь та дим» передуватимуть «дню Господньому, великому та страшному». Згідно з пророцтвом Йоїла, Святий Дух стане своєрідним есхатологічним даром для вірних Божих слуг перед настанням кінця історії, коли буде здійснено суд. Подібне посилення ми також бачимо в інших малих пророків, наприклад, Авд. 1:15 та Соф. 1:7,9,10,14 проголошують: «близький день Господній до долини суду!» (Birch, 1997: 140–144).

Присутність Духа буде запорукою нової ери, що ясно видно у пророчій звістки Йоїля. Цікаво, що Петро, помилково відносячи Перший прихід до настання останніх днів, застосовував пророцтво Йоїла до П'ятидесятниці, коли на апостолів зійшов Святий Дух і вони почали говорити різними мовами. Пророцтво Йоїля про Святого Духа слід розглядати в контексті раннього та пізнього дощу, який є символом духовної втіхи, даної Богом своєму народові, про що також згадується у книзі Осії 6:3. А тепер повернемося до Петра,

він пережив рясний ранній дощ, який був вилитий на першоапостольську церкву, тоді як пізній дощ має вилитись на християн перед Другим приходом (Настольная книга по теологии, 2010: 726).

Йоїл акцентує увагу на тому, що «кожний, хто покличе Господнє Ім'я, буде спасений» (Йоїл. 2:28,32), таким чином можемо зробити висновок, що незалежно від соціального стану, статі чи віку, Дух буде вилитий на всіх вірних Божому закону. Це також не означає, що люди, які прийняли від Духа обіцяні благословення, будуть перебувати в духовній або географічній ізоляції, навпаки, вони активно свідчать про Христа. Тут йдеться про реальні зміни в житті людей, спрямованість на активне служіння Богові та працю, а не декоративно-статусну функцію Духа. Під час найбільш складних випробувань Святий Дух буде підтримкою і опорою, яка нагадуватиме віруючим про близькість Бога до свого народу.

Пророк Аггей також нагадує про роль Духа первосвященнику Ісусу і вождю юдеїв – Зоровавелю, підштовхуючи їх до будівництва храму. Він каже: «Виконуйте роботи, бо Я з вами, говорить Господь Саваот. Завіт Мій, який Я уклав з вами при вашому виході з Єгипту, і дух [або Дух] Мій перебуває серед вас: не бійтеся!» (Аг. 2:4-5). Ця звістка була написана в критичний період для Юдеї, коли вже більше 20 років минуло з того часу, як народ повернувся з Вавилону, але він ніби забув про початкову причину свого повернення. Люди віддали всі сили та ресурси будівництву своїх будинків, а Божий храм залишався у руїнах. Аггей спонукає ізраїльтян задуматися над тим, що вони роблять і чому не мають успіху, адже у всіх своїх справах слід було віддати перше місце живому Богу, який нещодавно вивів їх із полону, а не дбати про свої незначні проблеми. Слова Бога, проголошені до Ізраїлю вустами Аггея, мають есхатологічний характер, оскільки сповіщають про присутність Господню і про успіх у всьому за умови повного послуху.

Пророк Захарія, сучасник Аггея, у другій половині VI ст. до н.е. доповнює картину глибоких внутрішніх змін, які чекають на людей, на яких зійде Святий Дух. Останній дасть їм здібність, як сказав Єзекіїль: «ходити в Моїх заповідях і устами Мої... дотримуватися і виконувати» (Єз. 36:27). Відповідно до текстів Зах. 12:10, Дух Святий виконуватиме основну роль як інструмент для пом'якшення сердець Божого народу до жертви Ісуса (Smith, 1984: 278; McComiskey, 1998: 1214). Пророцтво каже, що Господь торкнеться Духом благодаті людей, які раніше були Його противниками, і це здійснить справжній переворот у їхньому середовищі.

Якщо поглянути ширше, то можна помітити, що 14 розділ є описом подій, пов'язаних безпосередньо з другим пришествям Месії, з точки зору того, якби ізраїльтяни, що вийшли з Вавилону, виконали своє призначення. Слова пророка Захарії, які ми проаналізували, мали допомогти народу прийняти есхатологічну ініціативу Бога. Найважливішою зміною, яку принесе епоха Духа, згідно з текстами Зах. 2:1-3,11; 13, буде відмова від інших богів, а також заміників істинного поклоніння (Smith, 2001: 31–33). Пророцтво про злиття Святого Духа займало важливе місце у проповіді ранньої церкви. Він оновлює людину і наділяє її мудрістю. З часів малих пророків і дотепер сходження Духа на вірних Богу послідовників є есхатологічним даром, що підтверджує перебування Бога з ними.

Наступний елемент, який ми проаналізуємо, стосується теми відокремлення «овець від козлів». Вона згадується у ряді текстів, що показують образ Бога як справедливого судді. Ми знаємо, що Ісус неодноразово згадує про це в Новому Завіті, але є посилення навіть раніше. Розглянутий нами акт передбачає відокремлення безбожних від праведних, подібно до того, як непослух народу ізраїльського створив поділ. Третій розділ, що має яскраву апокаліптичну спрямованість, представляє нам бачення майбутнього, яке аж ніяк не пов'язане з реаліями того часу. Тут Господь оголошує про свій план покарання язичницьких народів та благословення вірних Йому. У вірші Йоїл. 4:16 бачимо таке: «І Господь прогримить із Сіону, і дасть свій голос із Єрусалиму; здригнуться небо та земля; але Господь буде захистом для народу Свого та обороною для Ізраїлевих синів». Якщо розглядати цей уривок в есхатологічному контексті, він відображає час перед днем Господнім, адже і тоді Бог буде захистом для свого народу (Prior, 1998: 81–85).

Вступний гімн книги пророка Наума представляє Бога як Царя, який іде, щоб здійснити суд на Землі. Цей текст є есхатологічним тріумфом Бога над своїми супротивниками. Образ справедливого Царя знаменує спасіння всім праведним і загибель

для безбожних людей. Цим Наум намагається втішити всіх, хто терпляче чекає на Друге пришествя Спасителя. Ще тоді пророки акцентували увагу на тому, що ворогом Божим є не лише Ассирія та інші язичницькі народи, а й ті, хто повстає проти Його порядку, і нехтують Його законом. Деяка есхатологічна єдність малих пророків простежується в тому, що незважаючи на опір, противники Господа безсилі перед Його могутністю, справедливістю та судом.

Проголошуючи пророцтва про день Господній, малі пророки також окреслюють період, у якому станеться вилив гніву Господнього. У покаранні безбожних Божа справедливість виявиться в особливій повноті. Цікаво, що ідея дня Господнього згадується малими пророками протягом століть, про це говорить Амос, Захарія, Йоїл, Софонія та Авдій (Robinson, 1979: 197–198). Важливо розуміти: як і будь-яку есхатологічну категорію, день Господній можна розглядати в широкому історичному (всесвітньому) ракурсі або вузькому (локальному). Звичайно, протягом історії суди Господні часто виливаються локально і стосуються окремих народів чи громад. Локальні Божі суди передують кінцю часу, коли чаша беззаконня переповниться і всякому злу прийде кінець (Соф. 1:2-3). Цю думку добре передав Олексій Прокopenко: «усі попередні дні Господні були лише репетицією, прообразами чи зменшеними моделями есхатологічного Господнього дня» (Прокopenко, 2016: 193).

Вираз «День Господа» використовується у Старому Завіті дев'ятнадцять разів і дванадцять з них заходяться у книгах малих пророків (Поля 1:15; 2:1, 11, 31; 3:14; Амоса 5:18, 20; Авдія 15; Софонії 1:7, 14; Захарії 14:1; Малахії 4:5). Ці тексти (Мал. 1) висловлюють неминучість, близькість та очікування судів, що відбудуться наприкінці віку.

У першому розділі книги Софонії ми знаходимо пророчче визначення дня Господнього, яке звучить так: «День гніву – день цей, день скорботи та тісноти, день спустошення та руйнування, день темряви та мороку, день хмари та імлі, день труби та лайливого крику проти укріплених міст та високих веж». Ці слова стали основою середньовічного гімну «Dies irae», текст якого пізніше використовувався видатними композиторами в їх творах. Бейкер також зазначає, що слово «день» у тексті використано 6 разів, що ніби повертає нас до моменту творіння (Baker, 1988: 101; Baker, 1998: 412, 499).

«Затремтіть, всі мешканці землі, бо прийшов день Господній, бо близько вже він» (Йоїла 2:1);

«Натовпи, натовпи у вирішальній долині, бо близький день Господній у вирішальній долині!» (Йоїла 4:14);

«Замовчи перед Господом Богом, бо близький день Господній» (Софонії 1:7).

Рис. 1. Вірші малих пророків, які виражають неминучість Господнього дня

У будь-якому разі, день суду передбачає надприродне втручання Бога в історію Землі, яка досягла своєї критичної точки. Прихід Ісуса і незвичайні явища найчастіше зображуються в апокаліптичних тонах і представляють Бога як справедливого і всемогутнього Царя (див. Мих. 1:3-4). За словами Герхарда фон Рада, поняття «день Господній» спочатку уявлялося у вигляді священної війни, де Бог виступає як Воїн, який здобуває перемоги над Своїми супротивниками (Rad, 1959). Зокрема, у книзі пророка Йоїла день Господній асоціюється з теофанією, з образами війни та судовим процесом. Бог проголошує через пророка, що збере всі народи і здійснить над ними суд (VanGemeren, 1996: 223).

В есхатологічній перспективі використання таких описових характеристик та уявлення такого образу Бога мають на увазі реалізацію вселенського суду подібного до потопу в дні Ноя. Цей аспект судів Божих особливо яскраво простежується у книзі Софонії (Соф. 1:18; 3:8,19,20). Тут у фокусі Божих судних планів знаходиться вся планета, «вся земля» буде пожерта «вогнем ревнощів».

Отже, суд Божий, виходячи зі згадок малих пророків, матиме глобальний і руйнівний характер, не буде ніякої різниці між багатими і бідними, ніщо матеріальне не допоможе людині того дня, він упокорить людей у їхній зарозумілості і вони визнають авторитет Бога. Пророк Софонія закликає народ уже змиритися перед великим Суддею: «Змовкни перед Господом Богом! бо близький день Господній» (Соф. 1:7). Цей день проведе чітку межу між нечестивими та праведними. Останні у Софонії (Соф. 3:13,15,17) названі залишком Ізраїлю, вони отримують милість від Бога.

Далі розглянемо детальніше есхатологічні моменти книги Малахії. Минуло майже сто років з того часу, коли Аггей і Захарія нагадували народу про будівництво храму. Хоча в книзі немає інформації про час її написання, але, швидше за все, Малахія був сучасником Неемії і жив у середині V ст. до н. е. Ця книга примітна тим, що після неї настала епоха мовчання пророків, прийшов особливий період, коли пророків більше не було серед Ізраїлю. Вже під час служіння Малахії юдейський народ відчував духовну кризу, виражену в загостренні проблеми змішаних шлюбів, появі корумпованих священників, питанні десятин та приношень, охолодженні релігійної запопадливості.

Центральними есхатологічними текстами у книзі Малахії є 3:1-4 та 4:4-6. Перший уривок і сьогодні викликає сильні дискусії та суперечки: «Ось Я посилаю Ангела Мого...». Деякі вважають, що цих текстів не було в оригіналі і вони були додані

пізніше, але ми поставимося до їхнього канонічного статусу серйозно (Verhoef, 1987: 161-163). Ще однією проблемою, пов'язаною з цим уривком, є питання ідентичності трьох героїв першого вірша: «Ангела заповіту», «Господа» та «Ангела Мого». Все ускладнюється ще й тим, що «malakh habrit» зустрічається у всьому Старому Завіті лише в цьому місці, через що ми не можемо порівняти цей вислів з іншими ситуаціями, де воно було використане, щоб ширше зрозуміти його контекст та значення. Можна з упевненістю вважати його унікальним внеском Малахії до есхатології (Snyman, 1988: 65).

Третій розділ пов'язаний з останнім віршем попередньої частинкою «hineni», яка перекладається, як «ось». Закінчення другого розділу – це обурення народу, який поринув у беззаконня і втомлює Бога своєю зневірою. Бог проголошує, що народ скоро побачить Того, Хто принесе з собою суд, але «хто витримає день пришествя Його, і хто встоїть, коли Він з'явиться?». З одного боку, народ сам винен у своєму становищі, а з іншого, як зазначає Даглас Стюарт, можна побачити і позитивну сторону народних сподівань, підкреслених у тексті двома підрядними пропозиціями: (Господь,) «Якого ви шукаєте» і (Янгол заповіту) «Якого ви бажаєте» (Stuart, 1998: 1350). Швидше за все в Мал. 3:1 використовується прийом паралелізму, тут присутні «Ангел заповіту, якого ви бажаєте» та «Господь, якого ви шукаєте» (Verhoef, 1987: 289).

Подивимося на подібний текст Іс. 40:3, який містить знайомі слова «голос того, хто кричить у пустелі: приготуйте дорогу Господеві». Незважаючи на деякі паралелі, можна помітити, що текст Іс. 43 знаходиться в контексті теми спасіння, а

Вислів «Ангел завіту» зустрічається в Біблії лише в книзі Малахії, проте варто відзначити наступні вербальні паралелі між

Мал. 3:1 та Вих. 23:20:

«перед лицем твоїм...
охороняв у дорозі тебе»
(Вих. 23:20)

«він перед обличчям
Моїм приготує дорогу»
(Мал. 3:1)

«Ось Я посилаю Ангола»
(Вих. 23:20)

«Ось Я посилаю Свого
Ангола» (Мал. 3:1)

Рис. 2 Вербальні паралелі між Мал. 3:1 та Вих.23:20

Мал. 3:1-2 містить вказівку на суд. Зазначимо ще одну особливість есхатології, представленій в книзі Малахії: особистість, яка готує шлях, пов'язана із процесом очищення народу завіту.

Виходячи з Мал. 2 Фейнберг та низка інших дослідників, під Ангелом заповіту мають на увазі Ангела Господнього з книги Вихід (Feinberg, 1976: 259–260; Boloje, 2014: 63–66; Baldwin, 1972: 242–243). Якщо ця гіпотеза є правильною, то саме тут на початку третього розділу Малахії, задовго до євангеліста Іоанна та апостола Павла ми знаходимо підтвердження божественності Ісуса, адже Він явно ототожнюється з Господом (Vucey, 2011). Таким чином, крім есхатологічних мотивів, у цьому уривку є христологічний аспект: Ангел заповіту, «якого ви бажаєте», виявляється Господом. Можливо, тут лише частково представлені обриси тринітарної ідеї, але той самий аргумент на користь Своєї божественності наводить Христос, спілкуючись із книжниками (див. Лук. 20:41-44) (Wilson, 2007: 192).

Ісус також названий Господом «якого ви шукаєте», тому можемо зробити кілька висновків з вірша, який ми розглядаємо. По-перше, Господь є вісником заповіту, який підготує шлях особистого втручання Бога. По-друге, Господь несподівано з'явиться в храмі і буде тим, кого чекає народ (Stuart, 1998: 1350).

Таким чином, у текстах Мал. 3:1 міститься передумова, що вказує на важливість та авторитетність особи, яку названо Вісником або ангелом. Місія цього Вісника стосується приготування до участі Самого Бога у викупних актах історії Свого народу. Єврейське слово «малах», перекладене в Синодальному перекладі як «ангол», може також означати «вісника» або «глашатая». Саме ім'я Малахія означає "мій ангел". Можливо, йдеться про своє ім'я Малахії, і в тексті спостерігається деяка гра слів з використанням значення цього імені. Слово "рапаш" означає не просто "готувати", а "очищати, прибирати", наприклад, звільнення ділянки дороги від усього, що заважає руху. Щодо вислову «ангела Мого» є різні припущення, деякі дослідники бачать у ньому самого пророка, інші вважають, що всі три постаті вказують на Ангела, який представляє Самого Бога.

Дехто вважає, що «ангел Мій» і «Ангел заповіту» – це дві різні особи (Spuman, 1988: 65; Boloje, 2014: 63–64). На нашу думку, найбільш підходящою кандидатурою на роль «ангела Мого», що готує шлях перед Господом, є Іван Хреститель, що підтверджує безліч віршів Нового Завіту, а «Господь» і «Ангел завіту» – це Ісус Христос, який має Божественну природу, адже саме Він

є ініціатором нового заповіту. Про це згадували як великі, і малі пророки. Малахія у своєму пророчстві акцентує увагу на аспекті, який майже не згадується в інших пророків (істина про те, що приходу Христа передуватиме поява глашатая). У всіх культурах зустрічаються записи про практику посилати глашатаїв, тобто. вісників, які мають підготувати населення до приїзду важливої особи (Stuart, 1998: 1350). Есхатологічний текст Мал. 3:1 містить передумову появи такого вісника перед приходом Месії.

У вірші Мал. 3:13 пророк зазначає, що грішники, які відкинули Господа, понесуть відповідне покарання в день відплати, а тих, хто сподівається на Бога, він визволить. Люди вважали, що, якщо вони «служать» Богу, отже, повинні отримувати від цього якусь вигоду, але бажання отримувати особисту вигоду від служіння Богу повністю суперечить Божому задуму. Люди, які належать Господу, відповідно до книги Малахії, наділені такими відмінними рисами:

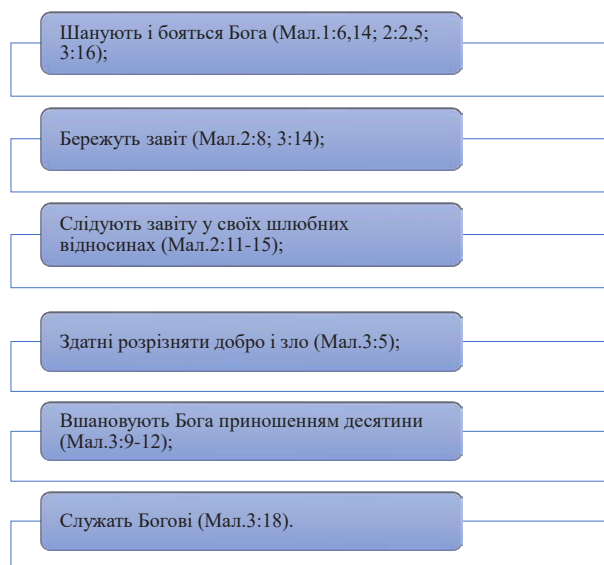

Рис. 3 Риси людей, які належать Господу і будуть серед праведників

Пророк Амос вигукує: «Горе тим, хто жадає дня Господнього! навіщо вам цей день Господній? Він темрява, а не світло» (5:18), тому в другому вірші третього розділу Малахії ми також бачимо, що пророк руйнує уявлення юдеїв про те, що Месія прийде, щоб розплатитися з ворогами Ізраїлю. Малахія подібно до Амосу говорить, що охочі дня Господнього виявляться недостойними і неготовими до нього. Далі, використовуючи образи вогню рафінуючого і лугу, що очищає, пророк говорить про те, що Господь прибере все, що є непридатним. Що стосується лугу очищаючого –

це засіб на івриті звучить як berith (заповіт) – borith. Це не мило, а лужний розчин, який вживається при замочуванні одягу, після чого бруд відокремлюється від волокна.

За допомогою вогню з руди видаляють потрібні домішки. У Біблії багато разів використовується образ вогню як елемент очищення, відокремлення вірних Богові від беззаконних. Священники і Левити особливо будуть піддані переплавленню і очищенню, адже саме вони зруйнували завіт Левія і для багатьох послужили спокусою в законі, вони особливо повинні були зберігати Господні заповіді. Малахія пише, що служителі з зневагою ставилися до жертвоприношень і заслужили дуже суворе покарання (Мал. 1: 8-13). Коли пророк Малахія говорить про жертву Господу в правді, він не має на увазі старозавітну жертву. Навпаки, передбачається, що «Бог встановить практику істинного поклоніння» – такого, яке буде до впади Богу», поклоніння «у душі та істині» (Stuart, 1998: 1350).

(Мал. 4:5-6) «Ось, Я пошлю до вас Іллю пророка...» – цей текст також має для нас великий інтерес. Чому Господь обіцяв послати Іллю перед настанням Господнього дня? Тут йдеться про нового Іллі, пророка, який повстане з-поміж Ізраїлю після довгого часу мовчання. Учні Ісуса також цікавилися цим питанням, вони послали на книжників, які вчили, що «Іллі слід прийти раніше» (Мк. 9:11). Пізніше ми бачимо, що в Євангелії від Матвія Ісус порівнює Івана Хрестителя Ілією, який мав прийти раніше. З'явившись Захарії, ангел підкреслив, що Іван «прийде... щоб представити Господу народ приготований» (Лк. 1:17). Поява Мойсея та Іллі під час преображення свідчить про те, що вони є зразками вірності та служіння Богу.

Головним завданням Іллі буде повернути серця батьків до дітей та серця дітей до батьків (Мал. 4:6). Ілля Фесвитянин нагадав євреям, хто є живим Богом. Ілля поставив перед народом чіткий вибір «якщо Господь є Бог, то йдіть за Ним; а якщо Ваал, то йдіть за ним», таким чином показавши, що не можна служити двом панам, а спасіння і сила тільки в Бога батьків (Jacobs, 2017: 331–335).

Заключна частина налаштовує слухача на серйозні міркування – «щоб Я, прийшовши, не вразив землі прокляттям» (Мал. 4:6). Слово «реп» показує відкритість перспективи покарання та благословення та є стимулом до виправлення. Малахія ніби підбиває підсумки пророцтва, дає обітницю про Іллю, який має приготувати шлях Господу, закликає пам'ятати і виконувати закон, а також попереджає про день Господній та суд.

Дослідниками прийнято розділяти місію Ісуса на два періоди: відкуплення та суд/покарання.

Свідчення малих пророків відносяться до різних часів, тому попередня робота щодо з'ясування епохи та історичних особливостей вкрай необхідна. Говорячи про дванадцять книг малих пророків, ми повинні розуміти, що маємо справу з звісткою, яку писали від Авдія в IX столітті до Малахії в V столітті до н.е. До найбільш ранніх відносяться книги Йоїля, Амоса та Осії. При цьому пророцтва Аггея і Захарії служили просуванню Божої справи, тому що проект відновлення храму сприймався народом як реалізація пророчо-есхатологічної програми. Ревна проповідь Аггея та Захарії допомогла полоненому Ізраїлю визначити своє нинішнє становище та вектори руху. Аггей і Захарія підтверджували, що храм, священство, місія Зоровавеля та оновлення завіту були реалізаціями пророчого проголошення, до того ж певною мірою нова ера, про яку говорили пророки до і під час полону, настала. Обидва ці пророки відзначали, що народ заповіді ще перебуває на шляху до виконання Божих обітниць і має виправити свої шляхи до послуху Божому закону. Вони спонукали суспільство уникати самовдоволення, триматися правильного курсу, заснованого на принципах закону Мойсея і жити в сьогоденні, чекаючи реалізації обіцянок Бога в майбутньому.

Минуло кілька десятиліть, і на час Ездри, Неемії та Малахії передбачення швидкого здійснення того, що було обіцяно, дещо згас. Ентузіазм і радість від перших років життя групи, що повернулася на батьківщину, надалі змінилися апатією, релігійним цинізмом і зневажливим ставленням до поклоніння живому, невидимому, але всемогутньому Богу.

Народ знав, що вже виповнилася частина того, що Бог обіцяв через Єремію, Ісаю, Аггея та Захарію: був полон, який закінчився поверненням Ізраїлю на батьківщину; було зведено жертovníка, збудовано храм, відроджено інститут храмового священства, відновлено місто та стіни. Під час Неемії та Ездри було відновлено верховенство закону. Навіть вирішувалися питання, пов'язані із проблемою змішаних шлюбів (VanGemeren, 1996: 88).

Висновок. У процесі дослідження ми дійшли висновку, що книги малих пророків містять майже всі основні есхатологічні теми, які згадувалися в Писанні. У есхатологіях малих пророків менше підкреслюється тема благословення і відновлення, в той же час вона має яскраво виражений судний аспект. Суд тут описується у розумінні відокремлення вірних Господу від беззаконників

та ворогів Бога. Невеликий залишок вірних пере-
може людей, які відкинули Бога у своєму житті.
Малахія також згадує про глашатая, який приго-
тує шлях для Месії. В останньому розділі книги
пророка Малахії перед народом відкривається
два принципи, які допоможуть триматися за Бога:

1) вірність Закону Мойсея і 2) очікування Месії,
передвісником якого буде Ілля. Вірність завіту
Божому та Його слову з одного боку і процеси
в історії, що рухається повстанням диявола, з
іншого, поєднують дві есхатологічні перспективи,
які плавно перетікають одна в іншу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Baker D. W. Nahum, Habakkuk, Zephaniah. Downers Grove : IVP, 1988. 120 p.
2. Baker K. L. Micah, Nahum, Habakkuk, Zephaniah: An Exegetical and Theological Exposition of Holy Scripture. Nashville : Broadman & Holman, 1998. 1022 p.
3. Baldwin J. G. Haggai, Zechariah, Malachi. Nottingham : IVP, 1972.
4. Birch B. C. Hosea, Joel, and Amos. Louisville : Westminster John Knox Press, 1997. 272 p.
5. Boloje B. O., Groenewald A. Malachi's Eschatological Day of Yahweh: Its Dual Roles of Cultic Restoration and Enactment of Social Justice (Mal 3:1-5; 3:16-4:6). *Old Testament Essays*. 2014. Vol. 21, no. 1. P. 63–66.
6. Bucey C. M. The Lord and His Messengers: Toward a Trinitarian Understanding of Malachi 3:1-4. *The Confessional Presbyterian*. 2011. Vol. 7. P. 131–141.
7. Feinberg C. L. The Minor Prophets. Chicago : Moody Press, 1976. 360 p.
8. Hanson P. D. The Dawn of Apocalyptic: The Historical and Sociological Roots of Jewish Apocalyptic Eschatology. Philadelphia : Fortress Press, 1975. 444 p.
9. Jacobs M. R. The Books of Haggai and Malachi. Grand Rapids : Eerdmans, 2017. 423 p.
10. McComiskey T. Haggai. *The Minor Prophets*. Grand Rapids, 1998. Vol. 3. P. 1214.
11. Prior D. The Message of Joel, Micah and Habakkuk. Leicester : IVP, 1998. 279 p.
12. Rad G. v. The Origin of the Concept of the Day of Yahweh. *Journal of Semitic Studies*. 1959. Vol. 4, no. 2. P. 97–108.
13. Robinson T. Prophecy and Prophets in Ancient Israel. Gloucester : Duckworth, 1979. 231 p.
14. Smith G. V. Hosea, Amos, Micah, the NIV Application Commentary. Grand Rapids : Zondervan, 2001. 608 p.
15. Smith R. L. Word Biblical Commentary. Waco, Texas : Word Books, 1984. Vol. 32 : Micah-Malachi. 358 p.
16. Snyman S. Eschatology in the Book of Malachi. *Old Testament Essays*. 1988. Vol. 1, no. 2. P. 65.
17. Stuart D. Malachi. *The Minor Prophets*. Grand Rapids, 1998. Vol. 3. P. 1350.
18. VanGemeren W. A. Interpreting the Prophetic Word. Grand Rapids : Zondervan, 1996. 544 p.
19. Verhoef P. A. The Books of Haggai and Malachi. Grand Rapids : Eerdmans, 1987. 384 p.
20. Wilson F. The Trinity as Revealed in the Old Testament. Xulon Press, 2007. 404 p.
21. Настольная книга по теологии. Библейский комментарий АСД. Заокский : Источник жизни, 2010. Т. 12. 735 с.
22. Прокопенко А. Вестники Царства: Богословие ветхозаветных пророков. Харьков : Глобус, 2016. 412 с.
23. Сор У. л. Обзор Ветхого Завета. Одесса : Богомыслие, 1998.

REFERENCES

1. Baker D. W. Nahum, Habakkuk, Zephaniah. Downers Grove : IVP, 1988. 120 p.
2. Baker K. L. Micah, Nahum, Habakkuk, Zephaniah: An Exegetical and Theological Exposition of Holy Scripture. Nashville : Broadman & Holman, 1998. 1022 p.
3. Baldwin J. G. Haggai, Zechariah, Malachi. Nottingham : IVP, 1972.
4. Birch B. C. Hosea, Joel, and Amos. Louisville : Westminster John Knox Press, 1997. 272 p.
5. Boloje B. O., Groenewald A. Malachi's Eschatological Day of Yahweh: Its Dual Roles of Cultic Restoration and Enactment of Social Justice (Mal 3:1-5; 3:16-4:6). *Old Testament Essays*. 2014. Vol. 21, no. 1. P. 63–66.
6. Bucey C. M. The Lord and His Messengers: Toward a Trinitarian Understanding of Malachi 3:1-4. *The Confessional Presbyterian*. 2011. Vol. 7. P. 131–141.
7. Feinberg C. L. The Minor Prophets. Chicago : Moody Press, 1976. 360 p.
8. Hanson P. D. The Dawn of Apocalyptic: The Historical and Sociological Roots of Jewish Apocalyptic Eschatology. Philadelphia : Fortress Press, 1975. 444 p.
9. Jacobs M. R. The Books of Haggai and Malachi. Grand Rapids : Eerdmans, 2017. 423 p.
10. McComiskey T. Haggai. *The Minor Prophets*. Grand Rapids, 1998. Vol. 3. P. 1214.
11. Prior D. The Message of Joel, Micah and Habakkuk. Leicester : IVP, 1998. 279 p.
12. Rad G. v. The Origin of the Concept of the Day of Yahweh. *Journal of Semitic Studies*. 1959. Vol. 4, no. 2. P. 97–108.
13. Robinson T. Prophecy and Prophets in Ancient Israel. Gloucester : Duckworth, 1979. 231 p.
14. Smith G. V. Hosea, Amos, Micah, the NIV Application Commentary. Grand Rapids : Zondervan, 2001. 608 p.
15. Smith R. L. Word Biblical Commentary. Waco, Texas : Word Books, 1984. Vol. 32 : Micah-Malachi. 358 p.
16. Snyman S. Eschatology in the Book of Malachi. *Old Testament Essays*. 1988. Vol. 1, no. 2. P. 65.
17. Stuart D. Malachi. *The Minor Prophets*. Grand Rapids, 1998. Vol. 3. P. 1350.
18. VanGemeren W. A. Interpreting the Prophetic Word. Grand Rapids : Zondervan, 1996. 544 p.
19. Verhoef P. A. The Books of Haggai and Malachi. Grand Rapids : Eerdmans, 1987. 384 p.
20. Wilson F. The Trinity as Revealed in the Old Testament. Xulon Press, 2007. 404 p.
21. Nastolnaya kniga po teologii. Bibleyskiy kommentariy ASD [Handbook on theology. SDA Bible Commentary]. Zaokskiy : Istochnik zhizni, 2010. T. 12. 735 s. [in Russian].
22. Prokopenko A. Vestniki Tsarstva: Bogoslovie vethozavetnyih prorokov [Kingdom Messengers: The Theology of the Old Testament Prophets]. Harkov : Globus, 2016. 412 s. [in Russian].
23. Sor U. l. Obzor Vethogo Zaveta [Overview of the Old Testament]. Odessa : Bogomyislie, 1998. [in Russian].